

„A szereplők nem gondolkodhatnak úgy, mint a volt gyarmatosítók.” –
beszélgetés Afrika gazdasági fejlődéséről

Interjú Tarrósy István, a PTE Afrika kutató intézetének igazgatójával

DOI: 10.14267/VILPOL2023.01.04

A Világpolitika interjút kért dr. Tarrósy Istvántól, a PTE egyetemi tanárától, a PTE-n működő Afrika kutatóközpont igazgatójától. Tarrósy István Az MTA Afrika Albizottságának titkára, a Pécs African Studies kétévenként megrendezésre kerülő nemzetközi szakkonferencia elindítója, szervezője. Számos hazai és külföldi szakfolyóirat szerkesztője. A beszélgetést Horváth Anna és Trautmann László készítette.

Világpolitika: *Sok szakértő szerint Afrika a XXI. század meghatározó kontinense lesz. Mások ezzel szemben azt látják, hogy eddig sem ezután sem fog tudni kitörni Afrika ebből a szerepből. Indokolható-e az optimista szakértők álláspontja?*

Tarrósy István: 2018 óta folyamatosan oktatási, kutatási projekteket veszek részt különböző afrikai helyszíneken, komoly változásokról tudok beszámolni. Elvitathatatlan, hogy e változások mind infrastrukturálisan, mind társadalmilag, politikailag, gazdaságilag tetten érhetők, mérhetők és láthatók. Ez tehát adhat okot arra, hogy végre valahára a XXI. században azt mondhatja Afrika egésze, hogy „na, ez az én századom” is.

A gyarmati gépezet évszázadokon keresztül rengeteg sérülést okozott a kontinens különböző szegleteiben, terhes az örökség. A változások mellett egyúttal számottevő változatlanságról is kell szólnunk. E változatlanságok hátterében pedig azt látjuk, hogy mély gyökerű, évszázados kulturális, szocializációs, tradicionális kontextusok dominálnak. Ugyan számos szerző utalt arra, hogy esetlegesen ez azt jelenti, hogy akkor Afrika elmaradott, visszamaradott, én szeretnék pontosan fogalmazni. Kulturális értelemben biztos, hogy nem tehetünk ilyen különbséget, nem hierarchizálhatjuk a különböző kultúrákat, mert az egy végtelenül alávaló, valójában gyarmati típusú attitűd lenne. Egyébként hozzáteszem, hogy a nemzetközi rendszerben sajnos még mindig tetten érhető a gyarmati reflexió, akár a világkereskedelem mechanizmusait, akár a globális kormányzást vizsgáljuk. Természetesen a már említett változás-változatlanság dichotómia ezekben is jelen van. Jelentős kontrasztokat látunk a nemzetközi rendszerben és az afrikai kontinensen egyaránt. A tradicionalitás mellett ott van a fejlesztések sokasága, amelyeket maguk az afrikaiak akarnak és valósítanak meg, saját kulturális örökségük kontextusában.

Volt időszak, amikor optimisták voltak maguk az afrikaiak is. Ez pedig elsősorban az 1960-as évtől kezdődő, és a dekolonizációval érkező, majd azt követő időszak folyamatait jelenti. 1960, mint Afrika éve, 17 volt gyarmati terület függetlenedését hozta el egy év leforgása alatt, és mindenki euforikusan optimista hangulatban volt. Az afrikánizációval a kezükbe veszik az afrikaiak a sorsuk irányítását, gondolták, és ténylegesen a fehér rabigától szabadulva azt mondták, hogy megcsinálják a saját gazdaságpolitikáikat, hiszen a pánafrikanizmus jegyében már régóta erről

beszéltek. Fontos célkitűzés volt, hogy visszaszerezzék a földjeiket és tényleg kezükbe vegyék a sorsuk irányítását. Ez az afro-optimizmus azonban elfogyott az 1980-as és 1990-es évek végére, mert kiderültek, hogy a gazdaságpolitikák zöme nem nagyon működik. Ne feledjük, hogy strukturális gyengeségeket örökölnek a gyarmati időszakból, és számos kihívással kell megküzdeniük, többek között azzal, hogy nincs elegendő számú jól képzett afrikai, aki az új kormányzatokat megfelelően működtetné. Sajnos többen nem tudtak megküzdeni terveik végrehajtásával, hitelek felvételére kényszerültek, adósságspirálok alakultak ki és a multilaterális szintektől érkező strukturális kiigazítási elvárások sem segítettek. A kontinens afropesszimista állapotba került. A 21. század elején ismét érezhetünk egy olyan fejlődési ívet, amiben szerepet játszanak bizonyos afrikai gazdaságok, belső és külső aktorok, figyelemre méltó politikai változások, gazdasági beruházások valósulnak meg Afrika különböző pontjain. Valós demokratizálódás zajlik Nyugat-Afrika és Kelet-Afrika több országában, és vannak példaértékű teljesítmények, így például Ruandában, amelyekkel egy újabb, ismét optimistább felhang is megjelenik.

Mindeközben nagy hatalmi átrendeződésekre figyelhetünk fel a nemzetközi rendszerben. A poszt-bipoláris világban számos lehetőség jelenik meg, és a feltörekvő gazdaságok hozzák magukkal azt a félperifériás dinamikát, ami az afrikaiak számára is kecsegtető megoldásokat kínál. Ezek között az egyik markáns partner Kína, és az általa tálcán kínált gazdasági fejlődés, építkezés, nemzetközi szerepvállalás egyre inkább modellé összeérő példája. De számos afrikai térségben ott vannak más ázsiai, és egyéb külső szereplők is. Ahová e gondolatmenetet igyekszem kihúzni, az valójában az, amit a szudáni-brit üzletember Mo Ibrahim is mond –akinek az alapítványa az afrikai kormányzással kapcsolatban egy mára sokak által figyelembe vett indexálást is bevezetett –, azaz, hogy egy a folyamatok jobb értelmezéséhez „afro-realista” szemüvegre van szükség. Higgadt és megalapozott afro-realizmusra van szükség, és ezzel magam is teljesen tudok azonosulni. Ahhoz a kontrasztos képhez, ami jelenleg is kirajzolódik a kontinensen, szükséges egy afro-realista megközelítés. Az afro-realista szemüveg tudja nekünk azt az elemzést nyújtani, ami ezt a kontrasztos képet segít reálisan értelmezni.

***Világpolitika:** Tagadhatatlan, hogy Afrika demográfiai szempontból meghatározó lesz. A népességnövekedés a 21. században néhány országban fog összpontosulni, ezek között 3 ázsiai és 5 afrikai, a Kongói Demokratikus Köztársaság, Egyiptom, Etiópia, Nigéria, és a Tanzániai Egyesült Köztársaság. Mit tudnak tenni ezek az országok a demográfiai nyomás enyhítésére, és ez a demográfiai kérdés mennyire válik a kontinens egészének a problémájává, és mennyire marad nemzeti kérdés? Milyen gazdasági perspektívát lehet kínálni az afrikai fiataloknak, és ebből kibontakozik-e fejlesztéspolitikai stratégia? Ez a perspektíva alkotás összekapcsolódik-e politikai szocializációs stratégiával, vagy várhatóan válságkontinens marad Afrika?*

Tarrósy István: Azt látjuk, hogyha összevetjük a világ valamennyi makrorégióját, akkor talán a legfiatalabb korfával jellemezhető kontinens és térség Afrika, és különösen a szubszaharai térség, ahol egészen elképesztő demográfiai boom érhető tetten. Nem tegnap kezdődött, évtizedek óta zajlik a szemünk előtt. Én 2000 szeptemberében jártam néhány hétre először Tanzániában, aztán

Egyiptomba utaztam át, akkoriban Tanzániában 32 millióan éltek. Jelenleg bőven 64 millió fő a lakosok száma, tehát 20 év leforgása alatt megduplázódott a népesség. A teljes termékenységi arányszám 4,2 Afrikára vonatkoztatva (házánkban 2020-ban 1,56 volt), a születéskor várható élettartam ott pedig már 64 év felett van. Nem egyedi példa Tanzánia a demográfiai tendenciákat vizsgálva, hanem szerte a térségben nagyon hasonló folyamatokat látunk. Mindez pedig egy egészen összetett kihívást jelent az országok, a kormányzatok, a régiók és a regionális szervezetek számára egyaránt.

Képesek-e a fiatal népességnek kínálni ezek a gazdaságok lehetőségeket, ha képesek, hol vannak ezek a lehetőségek, ha nem képesek, akkor az milyen egyéb kérdéseket vet fel hosszú távon? Ezen összetett kérdés nem csupán egy afrikai országot fog érinteni, egy afrikai gazdaságot, hanem ez komoly regionális ügyként kezelendő. Nem csak makrorégiók számára, hanem az adott régió belüli mikrorégióknak is feladatokat jelent, tehát ténylegesen az ún. regionális gazdasági közösségeknek is foglalkozniuk szükséges a problémával. Az Afrikai Unió hivatalosan nyolc regionális gazdasági közösséget akkreditált, ezek a REC-ek (Regional Economic Communities). Ezeknek egyébként, hogyha összevetjük őket, különböző teljesítményű országok a tagjai – azonban gazdaságilag mindenképp összekapcsolódnak, például a munkaerő vándorlásával kapcsolatosan. Kérdés számomra, hogy a regionális gazdasági közösségek hogyan fognak politikai kontextusba ágyazni olyan kérdéseket, mint például a cirkuláris migráció. És ugyanez érvényes ténylegesen arra vonatkoztatva is szerintem, hogy milyen gazdasági, megélhetési alternatívákat, jövőképet lehet kínálni a fiataloknak.

Nemrégiben tértem haza ismét Etiópiából, ahol beszélgettem fiatalokkal, pontosabban egyetemistákkal és doktoranduszokkal, tehát a társadalom leendő magasan képzett rétegével. Ilyen kérdésekről is eszmét cseréltünk, és tőlük is azt hallottam, hogy nem látják igazából hosszú távon sem garantálnak a saját sorsukat. Óriási a verseny, ami egyébként mind a formális, mind az informális gazdasági szektorban jelen van. Különösen nehéz ilyen válsághelyzeteket megélni: Etiópia esetében nemrégiben írták alá az északi Tigray régióban az elmúlt két évben lezajlott polgárháborút lezáró tűzszüneti megállapodást és abból majd talán lehet átfogó békeszerződés, hogyha Eritrea is egyetértését adja. Számos válság, krízishelyzet terheli tovább mindezeket a történeteket, mindezeket a demográfiai görbék, és azt mondják az egyetemen lévő fiatal kollégák, hogy borzasztó nehéz most kitalálni a jövőjüket. Nagy a verseny mindenhol, munkaszerzés szempontjából, bármelyik szektort nézzük. Egyébként Addisz Abeba az egyik legkitüntetettebb nagyváros ilyen szempontból az egész kontinensen, hiszen nem csupán Etiópia fővárosáról, hanem az Afrikai Unió központjáról is beszélünk, amely által számos befektető számára célpont, tehát sokkal több a lehetőséget kínál az ott élő fiatalok számára, mint más térségi nagyváros. A gazdasági perspektívák szempontjából a kormányzatok nagyon nagy bajban vannak, mert több, egymásba fonódó krízishelyzet nehezítette a lehetőségekre fókuszáló (köz)politikáknak a hosszútávú fenntartását. Kiújuló vagy éppen zajló fegyveres konfliktusból nem egy van a kontinensen. Abiy Ahmed etióp miniszterelnök pont azt mondja, hogy ezek emberek által kreált problémák, amelyek totálisan leamortizálják mind a gazdaságot, mind a társadalmat, mind pedig a természeti környezetet, és ez tovább generál mindenféle egyéb problémát. Hozzáteszem

sajnálatosan ő maga is részese nem egy ilyen „kreált problémának” saját országában. Másfelől a globális pandémia természetesen az afrikaiakat is sújtotta, harmadrészt ott vannak a klímaváltozásból fakadó további kihívások. Ez mind-mind oda kumulál, hogy a demográfiai robbanás okozta nyomást tovább tetézi a különféle válságok okozta problémahalmaz.

Vannak természetesen olyan kormányzatok, amelyek eleve jobb gazdasági, politikai állapotban voltak mielőtt például az új koronavírus-járvány megérkezett volna hozzájuk is. Más demográfiai környezetet látunk, mondjuk Botswana esetében, ahol óriási területen található egy viszonylag kis számú lakosság (3 fő per négyzetkilométer, bő 580 ezer négyzetkilométeren él kevesebb mint 2,5 millió lakos). Itt szintén megfigyelhető demográfiai robbanás, azonban egy más gazdasági konstrukcióból tud építkezni és lehetőségeket kínálni a fiatalok számára. A University of Botswana-val nagyon jó kapcsolatunk van, jártam is ott évekkal ezelőtt közgazdász kollégákkal, és nagyon izgalmas volt azt megtudnunk, hogy Botswana hamar felismerte azt, hogy a kizárólag a gyémántvagyongra építő fejlődés hosszú távon gazdaságilag valójában „átok” lehet (ahogyan többek között Paul Collier professzor is jelzi) és elkezdett egy olyan diverzifikációs stratégiát, erről Kiss Judit professzor asszony írt sokat, ami arról szólt, hogy ténylegesen a fiatalokra koncentrálna például a vállalkozásösztönzés mindenféle fortélyát tanulják meg, és olyan környezetet alkotnak meg, amelyben például a kis- és középvállalkozások, mikrovállalkozások teret nyerhetnek, elsősorban a szolgáltatások szektorában.

Összességében egy olyan spektrumot látunk, ahol az egyik tartományban sok nehézség rajzolódik ki, a másokban ott van a remény és a lehetőségek tárháza. Hozzáteszem, hogyha régiókban gondolkodunk, akkor természetesen azok a jobb állapotban lévő gazdaságok például a közép-afrikai, kelet-afrikai térségben, amelyek vonzóak lesznek a gazdaságilag, technológiailag kevésbé fejlett szomszédos országok számára: tehát regionális belső migrációs célponttá válhatnak ezek az erősebb és több lehetőséget kínáló gazdaságok. Egy másik dimenziója a kérdésnek, hogy a demográfiai nyomás hogyan enyhülhet hosszú távon. A ruandai esettanulmányaink és terepi munkáink során például egyértelműen megtudtuk azt, hogy mind a kormányzat, mind pedig számos, nem kormányzati szervezet együttműködésben a kormányzattal lehetségesnek tartja ezt. Ennek fontos aspektusa a családtervezés, különösen annak rurális-urbánus aspektusa.

Nagyon izgalmas lesz az a trendforduló, ami nagyjából 2030 és 2050 között következhet be, hogy többen laknak majd Afrikában városokban, mint rurális térségekben (jelenleg nagyjából a teljes populáció 43-45%-a él városokban), és hogy az a tradicionális gondolkodás, szocializációs környezet, ahol arról beszélünk, hogy egy családban a túlélés érdekében is minél több gyerekre „van szükség”, akik szintén dolgozhatnak a földeken, vigyázhatnak az állatokra, segíthetnek hosszú kilométerekről ivóvizet hazaszállítani, és így tovább, az nem írható így felül. Úgy gondolom, hogy az urbanizáció felgyorsulása, a megacity-k kialakulása nagyon sok komplex problémát felvet. Például a városi szegregátumok bővülését, terebélyesedését. Vannak ilyen típusú szegregátumokban végzett kutatásaink Kenyában, amelyekből kiderül, hogy az oda bekerülők és az ott életben maradni próbálók teljesen máshogy gondolkodnak mondjuk egy családmodellről.

***Világpolitika:** A szocializáció kérdésében alapvető szerepe van az oktatásnak. Ennek egy szeletére szeretnénk rákérdezni, a felsőoktatás állapotára Afrikában, különösen a szubszaharai régióban. Lát-e felzárkózási folyamatot, tudnak-e tudáscentrummá válni ezek az intézmények?*

Tarrósy István: Ez egy kifejezetten kritikus kérdés a jövőt illetően, szerintem, és maguk az afrikaiak hangsúlyozzák, hogy az oktatás egésze és az oktatási rendszer minőségi fejlesztése most a legfontosabb számukra is. Mind a Millenniumi Fejlesztési Célok, mind a Fenntartható Fejlesztési Célok fontos pontja az alapfokú oktatásban való részvétel növelése, ami sok ponton egyébként tetten érhető volt, tehát egyre több gyermeknek adatott meg a lehetőség, hogy iskolába járhasson. Sőt, egyre több iskola is épült fel még a kisebb vidéki településeken is. A kérdés ma egyértelműen a minőségen van, és azt mindenki aláhúzza, mindenki kiemeli, hogy azt kell megvizsgálni, van-e elegendő képzett tanár, illetve van-e elegendő minőségi oktatási anyag, és ehhez kapcsolódik-e megfelelően elégséges minőségi infrastruktúra. Ugyancsak egy etiópiai utam alkalmával az Afrikai Unió (AU) székházában volt az egyik megbeszélésem az AU mellett működő, az egész afrikai kontinensre kiterjedő civil szervezettel, a CAFOR-ral. Ez a szervezet kifejezetten fiatalokra koncentrál, oktatási, szakképzési, valamint kommunikációs készségeket és egyéb soft skilleket nyújtó képzések tekintetében. A szakképzéstől általában a felsőoktatásig terjedő spektrumon keresik azt, hogy hogyan lehet ténylegesen hozzájárulni ahhoz, hogy az afrikai fiatalok elsajátítsák az említett képességeket, és azokkal reményteljesebben próbáljanak szerencsét a munkaerőpiacon. Ha azonban a fiatalok elsajátítják ezeket a skilleket, azonban a piacon még mindig nincs igazából lehetőség arra, hogy ezekkel egy jobb állapotú és jobb kondíciójú munkát találjanak, akkor még mindig ott vagyunk, ahol a part szakad. Politikai, közpolitikai értelemben ez az óriási kihívás az összes afrikai kormányzat számára: ennek az előmozdítása, ennek a megteremtése, az ehhez való hozzájárulás.

Tehát egyértelműen látszik, hogy mennyiségi értelemben egyre többen vehetnek részt az oktatásban. A minőségi kérdések tekintetében viszont rengeteg feladat van még: legyen tehát minél több jól képzett tanár, minél jobb minőségű tananyagok és legyenek jó szakképzési lehetőségek. A pandémia például megmutatta, hogy mekkora szükség van a megfelelően képzett egészségügyi szakemberekre. Hozzáteszem, egy megfelelően működő egészségügyi rendszerhez nem elég a szakember, az egész szektor finanszírozottságát kell növelni, hogy legyen egy jobb minőségű ellátórendszer, infrastruktúra, ami ráhordja a belső rurális területekről, a falvakból is az embereket a városi infrastruktúrára. A Világbanknak is számos felmérése kimutatja, hogy az afrikai egészségügyi szektornak szüksége van célirányos befektetésekre hosszútávon.

A felsőoktatásra kanyarodva egyáltalán nem új keletű az, hogy Afrika szerte – és most megint csak a szubszaharai Afrikáról beszélek, mert Észak-Afrikában világos módon más a képlet – vannak jó minőségű afrikai egyetemek, különösen az 1960-as évektől kezdődően. A Makerere Egyetem Ugandában, az egyik vezető intézménye az egész kelet-afrikai térségnek, amely minőségi oktatást, kutatást képes biztosítani. A nigériai Ibadan Egyetem szintén ilyen aktor a saját régiójában. Külön ki kell emelni értelemszerűen azokat az országokat, ahol egyébként tradicionálisan egy viszonylag stabil fejlődési ívet futott be a felsőoktatási szektor, ezek valójában a fő oktatási-tudományos

központok Afrikában. Ilyen kört alkotnak például Etiópia, Tanzánia, vagy Kenya nagyvárosi egyetemei, vagy Ghána, Szenegál, Nigéria felsőoktatási intézményei, és teljesen külön kell beszélnünk Dél-Afrikáról, ahol különösen Stellenboschban, Fokvárosban, Johannesburgban, vagy Durbanben észak-amerikai minőségű egyetemek találhatók. Komolyan veendő minőségi felsőoktatási kutatási centrumok léteznek az afrikai kontinensen.

A kérdésnek volt egy olyan dimenziója, hogy egyébként az elmúlt időszakban nőtt-e mondjuk az egyetemek száma, és nőtt-e a minőség ezzel együtt. Egyértelműen nőtt az egyetemek száma, egyértelműen látják a kormányzatok, hogy szükség van a felsőoktatásba is becsatornázni a fiatalokat. Az etiópok példa azt mutatja, hogy nem volt elég doktori szintű képzést kínáló intézmény, és ezért az elmúlt néhány évben a kormányzat támogatja a doktori programok fejlesztését, beindítását. Az országban e tekintetben a doktori képzések fellegvára az Addis Ababa University (AAU), de már más intézmények is kínálnak e szinten is programokat. 2018-ban mi is gondolkodtunk egy e területre fókuszáló együttműködésen a Mekelele Egyetemen, Tigrayban, azaz, hogy hogyan lehetne norvég-magyar-etióp együttműködésben egy új biztonságpolitikai doktori programot szervezni, de aztán jött a polgárháború, így egy időre megtorpant a szervezés. Az igény azonban óriási, és általában igaz, hogy az egyetemen tanító kollégák valóban doktori fokozattal rendelkezzenek és magas minőséget képviseljenek. Például az etióp képlet azt mutatja, nagyon sokan, akik egyetemen tanítanak, mesterdiplomával rendelkeznek csupán. Vagy hogyha PhD-val rendelkeznek, azt nem Etiópiában szereztek, hanem valamelyik nyugati egyetemen.

Az egyetemek tudományterületi megosztásában az agrárium egyértelműen egy kritikus pont maradt, kontinens-szerte a mezőgazdasági tevékenységek dominálják a mindennapokat. Szükséges tehát ezt a szektort fejleszteni, de nem történik ennek a fejlődése olyan mértékben, mint az urbanizáció fokozódásával jelentkező számos egyéb területen. Egy jó példa lehet azonban az összefüggésekre Tanzániában Arusha városa, egy meghatározó urbánus centrum a térségben, egyfelől a Kelet-afrikai Közösség nevű regionális gazdasági közösség központjaként, ahová sok fontos intézmény van telepítve és ahol évek óta tevékenykedik a Nelson Mandeláról elnevezett African Institute of Technology (NM-AIT) egyetem is, amely célul tűzte ki azt, hogy saját maga doktori programokat indít, tehát ténylegesen a legmagasabb szintű minőséget építi. Mezőgazdaság orientáltan, agrárium orientáltan, együttműködve vállalkozásokkal, a kormányzatokkal, kvázi fontos duális képzésekben gondolkodik, ezzel pedig képes ráerősíteni nem csupán a szándékokra, hanem a kézzel fogható eredményekre is a mezőgazdaság fejlesztése tekintetében.

Világpolitika: *A regionalizáció mennyire haladt előre Afrikában? Volt arra törekvés, hogy létrejöjjön egységes Afrikai Unió, napjainkban úgy tűnik, hogy a regionalizáció a meghatározó irány sokak szerint. Osztja ezt az álláspontot? Látszódnak regionális Milyen regionális különbségeket lehet megkülönböztetni Afrikában? Ezen a téren különösen fontos Észak-Afrika gazdasági és technológiai kötődése a szubszaharai térséghez. Lát ebben perspektívát, és ha igen, akkor milyen ágazatokban érzékelhető ez?*

Tarrósy István: Az 1960-as években sokat beszéltek az Afrikai Egyesült Államok koncepciójáról és annak kialakításáról. Végül ez nem jön létre, de elindult, felerősödött egyfajta regionalizáció a kontinens valamennyi nagyobb régiójában. Az Afrikai Egységszervezet (OAU) azonban végül „diktátorok klubjává” vált, amit az utolsó években Kadhafi finanszírozott, aki Líbiát akarta újra pozícionálni a nemzetközi térben, miközben fontos volt számára a pán-afrikanizmus. Ha ő nem finanszírozza ezekben a '90-es években a kontinens szervezetét, akkor valószínűleg hamarabb érkezett volna az összeomlás. Az 1990-es évekre valójában kifulladt az OAU, és az új évszázad első éveitől kezdte meg működését az Afrikai Unió.

Az afrikai politikai, gazdasági, kereskedelmi integráció számára az európai integráció mintaként fogható fel, vannak is párhuzamok az afrikai egység intézményesítésének folyamatában, persze mindezt afrikai kontextusba helyezve. Van az unióknak parlamentje, bizottsága, tanácsai, és megvannak a világosan kialakított politikai döntéshozatali, illetve képviseleti folyamatok az egész afrikai kontinensre kihúzva. Sőt, az elmúlt időszakban az AU biztonsági architektúrája egy markáns fordulatot vett, azzal a céllal, hogy képessé váljon az AU a kontinens saját konfliktusainak kezelésére. Különböző békeműveletek az AU égisze alatt, sőt számos esetben az ENSZ-szel és/vagy az EU-val együttműködésben, valósulnak meg. Az Afrikai Unió életre keltette a gyors reagálású hadtesteket is, amelyek valós és hathatós szerepvállalásához azonban még sokat kell az afrikaiaknak investálniuk. Az erőfeszítések viszont egy tényleges, hosszú távon értelmet nyerő katonai értelemben vett integrációt jelent. Beszélhetünk tehát intenzifikálódó politikai, de gazdasági és katonai együttműködésekről is.

„African solutions to African problems” – mondta George Ayittey, ghánai közgazdász: ez az, ami a hosszútávú jövőt jelentheti az afrikai ügyek pozícionálásában. Az afrikaiaknak meg kell fogalmazniuk a saját igényeiket, elképzeléseiket, és ahhoz megtalálni a legmegfelelőbb partnereket. Tehát nem csupán már majd a Nyugattól kell várni, illetve elfogadni a megoldást.

A regionalizációt illetően az Afrikai Unió a meghatározó szereplő. Említettem már, hogy általa léteznek akkreditált regionális gazdasági közösségek (nyolc ilyen tevékenykedik a kontinensen). Hazai szerzők, így Erdősi Ferenc professzor is foglalkozott a szervezetekkel, jómagam is írtam főként a Kelet-afrikai Közösség dinamikájáról. Ha belenézünk ezekbe a regionális integrációkba, akkor jelentős számban találunk átfedő tagságokat, amely további fejlődést okoz a regionalizációs törekvésekkel kapcsolatban. Nem látom, hogy akár az Afrikai Unió, akár a regionális gazdasági közösségek egyre inkább abban az irányban dolgoznának, hogy tisztább, letisztultabb képletek és profilok rajzolódjanak ki. Van egy csomó zavar azzal kapcsolatban, hogy ki, mit ért/elmez regionalizáció alatt. Egy biztos, a regionalizáció, meglátásom szerint Afrikában nagyon fontos, pontosan azért, amiről már beszéltünk: hogyha egyébként ezt a nagyon fiatal társadalmat meg akarja tartani a régió valamilyen formában, akkor lehetővé kell tenni azt, hogy a térségen belül könnyebben vándorolhasson, mozogjon az illető, cirkuláris migrációban vegyen részt, olyan gazdasági tevékenységeket találjon meg és folytasson, amely a régiót és az azt alkotó országokat pozitívan érinti. A közös kihívásokkal – így a fegyveres konfliktusokkal – közösen kell főlvenni a harcot, és valóban afrikai megoldások szülessenek az adott afrikai problémákra.

***Világpolitika:** Afrika fejlődésében, fejlesztésében egyetértés van a nagyhatalmak között vagy ez csak újragyarmatosítás? Mennyire látja konfliktusosnak a nagyhatalmak afrikai jelenlétét? És a kérdés másik oldala, hogy az afrikai országok melyik modellt tekintik irányadónak a fejlődésükhöz, a nyugatit, a kínait vagy az oroszot?*

Tarrósy István: Lehet létjogosultsága sokak felfogásában újragyarmatosításról beszélni, mert tényleg érzékelhetünk olyan jelenségeket, tetten érhetünk olyan történéseket, amelyekben úgy érezzük, hogy mintha ugyanaz történne, mint ami történt a gyarmatosítás ideje alatt. Anno úgy hívták azt a folyamatot, hogy „versenyfutás Afrikáért” (scramble for Africa), és most megint azt halljuk, hogy van egy második versenyfutás Afrikáért. Tehát a gyarmatosítás mentalitásához, a gyarmati mentalitáshoz hasonlítjuk a mai eseményeket, folyamatokat. Szeretném megfontolásra ajánlani azonban a következőt: A gyarmatosítás egyértelműen arról szólt, hogy a gyarmatosító nyerjen, és nem volt számára érdekes, hogy a gyarmati, általa kihasznált, kiszipolyozott terület mit gondol erről. Egyáltalán nem érdekelte az afrikaiak véleménye. Ma ez nem így van, lényegesen összetettebb a képlet. Hiszen, ha például Kína is így gondolkodna, semmi esélye nem lenne hosszú távon jelen lenni, szerepet vállalni, és akár a konfuciánus gondolkodás jegyében a reciprocitás elvét is érvényre juttatni. Kína tudja jól: ha elvesz vagy elvisz valamit például Afrikából, vissza is kell, hogy adjon valamit cserébe annak érdekében, hogy kölcsönösen értelmezhető és elfogadott legyen az adott reláció. Az egész Övezet és Út Kezdeményezés (BRI) arról szól, hogy Kínai hosszú távon fenntarthatóan pozícionálja magát a globális térben, megfelelő módon, persze világos kínai érdekek mentén, de figyelembe véve a vele relációban lévő szereplők érdekeit is. A gyarmatosító nem tett bele ilyen dimenziót a gyarmatosított kapcsolataiba, a gyarmatosító csak kivett a gyarmatosított területből, társadalomból. Ma ennél lényegesen komplexebb kapcsolatok léteznek.

Persze nem tudjuk elvitatni, hogy mindenkit az afrikai nyersanyagok érdekelnek elsősorban, valamint az egyre terebélyesedő és jelentős potenciálokkal rendelkező afrikai piac. 2022-ben több dinamikus fejlődő gazdaságot figyelhetünk meg a kontinensen: ott van Botswana és Ghána mellett Niger, Elefántcsontpart, vagy Benin. Ők ott vannak a legdinamikusabban bővülő afrikai gazdaságok között. Létezik egy kontinensnyi piac, és most már az Afrikai Unió Agenda 2063 koncepciójában rögzített egyik pillérnek, az Afrikai Kontinentális Szabadkereskedelmi Térségnek (AfCFTA) köszönhetően valóban egy egész Afrikára kihúzott keretben tetten érhető módon. Vannak kecsegtető befektetési lehetőségek, amelyek sok szereplőt érdekelnek. És ott van a már tárgyalt demográfiai potenciál, egy óriási munkaerőbázis, melyben nő a legmagasabban képzetek száma, de hatalmas volumenben érhető el a meglehetősen olcsó munkaerő. Pár évvel ezelőtti utamon Etiópia északi részén egy bangladesi cég épített fel egy textilgyárat. Anno mindenki Bangladesbe vitte a textilgyárait, mert ott volt a legolcsóbb munkaerő, míg mostanra a bangladesieknek megéri az olcsóbb Etiópiában ilyen vállalkozást indítani. Egészen elképesztő lehetőségeket tár fel ilyen értelemben az afrikai kontinens az oda érkező befektető számára.

Azt mondom tehát, hogy ilyen értelemben nagyon sok szereplős a történet, és a szereplők nem tudnak úgy gondolkodni, vagy pontosabban fogalmazva nem gondolkodhatnak úgy, mint a volt gyarmatosítók. Amennyiben úgy gondolkodnak, vagy úgy gondolkodnának, nem tudnának

tényleges, hosszú távon értelmezhető megtérülésben gondolkodni. Az afrikaiaknak határozott elvárásaik, fejlesztési elképzeléseik vannak, és az úgynevezett „afrikai ágens”, tehát az a fajta potenciál, amivel az adott afrikai szereplő maga eldönti, hogy kivel, miért és milyen feltételek közepette fog együtt dolgozni, egyre határozottabban és világosabban kerül artikulálásra az afrikaiak által. Ezt pedig nem lehet nem komolyan vennie az afrikaiakkal együttműködni szándékozó külső szereplőknek.

Az afrikai értelemben vett középosztály már több 100 milliós nagyságrendű: ha megnézzük a kontinens teljes lakosságát, az Afrikai Fejlesztési Bank (AfDB) becslései szerint 2022-ben 313 millió ember volt besorolható ebbe a kategóriába, az akkori teljes populáció 34%-a. Ennek a formálódó középosztálynak már nagyon fontos lesz a biztonság, a politikai stabilitás és a gazdálkodási környezet stabilitása, mert nekik már vannak saját vállalkozásaik. Elvárásaik vannak a politikai elit felé, hogy azok teremtsék meg a szükséges politikai stabilitást, hogy annak visszahatása legyen a gazdaság egészére. Tehát vannak olyan saját afrikai elvárások, amelyek a gyarmatosítás idején még nem voltak, nem lehettek.

Viszont vannak jelek, amelyek mintha újragyarmatosítást sejtetnének. A kínai jelenlét arra is felhívta a világ figyelmét, hogy rapid módon lehet különböző szerepvállalásokat foganatosítani. Kína képes volt ezekre, hiszen óriási valutatartalékokkal rendelkezett az 1980-as évektől, bárhol, bármiben valójában képes volt azonnal gazdasági értelemben véve szerepet vállalni. Kína afrikai jelenléte azonban nem egy újkeletű történet, már az 1950-es évek közepétől határozott és szisztematikus építkezést folytatott afrikai országokban. 2000 óta rendelkezik nagyon részletes és pragmatikus Afrika-politikával. Háromévente a FOCAC csúcstalálkozó keretrendszerében folyamatosan vállal fel az afrikaiak számára is lényeges fejlesztési kérdéseket. Kína mellett valójában a világ feltörekvő gazdaságai, középhatalmai is ott vannak, így Törökország, Brazília, Indonézia és sokan mások is hasonlóképpen vállalnak fel szerepeket Afrika-szerte. Számukra is lényegi tételt jelent a kereskedelmi lehetőség, és látható módon nőtt is a Dél-Dél kereskedelmi volumen az elmúlt évtizedben, amely lehet hosszabb távon egy olyan ív, ami hozhat az afrikai konyhára. Összefoglalva még egyszer: egy sokkal bonyolultabb képletről beszélhetünk ma az összes ilyen relációt elemezve, mint az egykori gyarmatosítás politika-gazdasági praxisa.

Ami azt a kérdést illeti, hogy van-e mintaország Afrika számára, hadd éljek egy példával. 2015-ben volt szerencsénk találkozni Paul Kagame-val, Ruanda államelnökével, majdnem két órán keresztül faggathattuk fontos politikai, gazdasági és társadalmi kérdésekről. Amikor befejeztük vele a beszélgetést, afrikai kormánydelegációk várták, hogy bebocsátást nyerjenek a „miracle country” elnökéhez. Nem egy helyen deklarálják már, hogy Ruanda az afrikai országok számára egy ilyen mintaországgá vált. Tehát Afrikán belülről lehet hozni az első ilyen mintapéldákat. A külső szereplők tekintetében diverz a kép: sokak számára Kína egy világosan követhető modellszerűséget mutat, a fejlődési útja legalábbis imponáló és követendő. Nem tűntek el viszont a Nyugat és Európa által kínált együttműködési és fejlesztési koncepciók és megoldások. Az elmúlt pár évben tetten érhető „Európa ébredése” ebből a szempontból: másfajta kommunikációt és viselkedést kezdett el tanúsítani Afrika irányába és azt deklarálja az EU a legutóbbi stratégiai

anyagában, hogy egy összetett stratégiát kíván megvalósítani Afrikával karöltve („comprehensive strategy with Africa”) – ezzel azt demonstrálva, hogy inkluzívan együttműködik, és nem csupán ad, megmond, rákényszerít stb. Ez innentől lehet nagyon más történet. Az Egyesült Államok szintén újabb dimenziót rajzolt meg Afrika-politikája számára: Donald Trump elnöksége alatt alábbhagyott az afrikai együttműködés. Obama elnök sokat ígért, de keveset teljesített, azonban a második periódusa végén képes volt dinamizálni a kapcsolatokat, amit azonban Trump nem vitt tovább. A Biden-adminisztráció más irányból közelít Afrikához, ebben van egy USA modellszerűség is. Tehát nem csupán Kína van jelen a mintaszerű megvalósításokkal – ott van Európa, az USA, de ott vannak a törökök is, akik nagy sebességre kapcsolnak és nagyon jó konstrukciókkal állnak elő. Jelen van továbbá sok egyéb ázsiai aktor, így Thaiföld, Indonézia és ne hagyjuk ki Indiát, akinek teljesen más relációja van az összes többi ázsiai országhoz képest, különösen a kelet- és dél-afrikai partok mentén, ahol több évszázados diaszpóra-hálózattal rendelkezik. Nem hagyhatjuk ki a felsorolásból a volt keleti blokk országait sem, köztük Magyarországot, de általában a Visegrádi Négyeket, amelyek szintén az elmúlt bő tíz évben valósítottak meg sikeres újra nyitásokat, visszatéréseket az afrikai kapcsolatrendszer kontextusában. Nagyon sokszínű, összetett ez a kép, diverz a kapcsolati háló, az afrikai ágens további erősödésének pedig a különböző szereplők közötti verseny nagyon jót tehet.

Köszönjük a beszélgetést!